

Recensie

Piet Mooren: De herdenking van de Holocaust

Robert Rozett & Samuel Spector,
Encyclopedie van de Holocaust. Kampen, uitgeverij Kok, 2003, ISBN 90 4350 698 2, 527 blz., € 44,90.

Israël heeft als thuishaven van alle joodse vervolgd en in het bijzonder van de slachtoffers en de ontsnapten aan de holocaust al in 1953 het centrum Yad Vashem opgericht als het nationale holocaustmonument en tegelijk als het nationale centrum voor de studie van de holocaust. Dat initiatief van het Israëliisch parlement verplichtte de autoriteiten niet alleen tot het oprichten van monumenten, het eren van slachtoffers en van helden die het predikaat 'rechtvaardigen onder de volkeren' kregen, maar ook tot het onderzoeken van en het ontwikkelen van lesmateriaal over de holocaust. Als thuishaven van alle joodse vervolgd zijn vele joden die op het nippertje aan de dans van de holocaust waren ontsnapt, naar Israël geëmigreerd zoals de Poolse kinderboekenschrijver Uri Orlev die in het getto van Warschau wist te overleven. Met de komst van zulke 'ervaringsdeskundigen van de holocaust' vrij snel na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog stond in Israël kennis uit de eerste hand ter beschikking over die zowel zo smartelijke als heroïsche periode uit de joodse geschiedenis in Europa. Bij die toestroom van emigranten is het niet gebleven, want door de jaren bleven joden hun toevlucht zoeken in Israël. Zo zou Lea Dasberg in 1985 een onderwijsproject in Jerocham, een stadje midden in de Negev-woestijn gaan leiden om zich twee jaar later voorgoed in Israël te vestigen. Dasberg schreef een proefschrift over de uitholling van de status van de joden in de elfde eeuw en dat is tekenend voor haar diepgaande betrokkenheid

bij de vervolging van de joden door de eeuwen heen. Door heel haar werk loopt de rode draad van een blijvende alerte aandacht voor de toekomst van het verleden. Het laat zich raden dat de aanwezigheid van auteurs als Uri Orlev en geleerden als Lea Dasberg een buitengewoon vruchtbare voedingsbodem bieden voor een zeer grondige studie van de holocaust zoals die zich in Europa heeft voltrokken. Anders dan het onderzoek in vele andere Europese landen wordt het onderzoek naar de holocaust in het researchcentrum Yad Vashem dan ook gekenmerkt door een internationale oriëntatie, die voor vele onderzoekers tegelijk neerkomt op onderzoek naar de wijze waarop de holocaust in hun land van herkomst zich heeft voltrokken. Tegen deze achtergrond laat zich de monumentale studie plaatsen die onlangs bij uitgeverij Kok in vertaling vanuit de Amerikaanse editie is verschenen: *Encyclopedie van de Holocaust*. Bij de eerste aanblik van die ongewone combinatie van begrippen vroeg ik me eerst even af hoe die begrippen elkaar konden verdragen. Het eerste is immers een voorbeeldige representant van de Verlichting en het tweede juist van de Barbarij. De afsluiting op de inleiding op deze vuistdikke studie van dr. Robert Rozett en dr. Samuel Spector geeft echter trefzeker aan waarom deze encyclopedische studie ook bij dit onderwerp allseszins op zijn plaats is: 'Alleen met kennis kunnen we wijsheid verkrijgen. Alleen met wijsheid kunnen we in de toekomst grote tragedies als die van de holocaust voorkomen.'

Doel en inhoud van de *Encyclopedie van de Holocaust*

Op basis van de door de jaren heen opgebouwde kennis over de Holocaust is het initiatief ontstaan om vanuit een wetenschappelijk perspectief in een encyclopedie al die kennis voor een breed publiek ter beschikking te stellen en wel met name voor het onderwijs. Zoals gezegd heeft men daarbij de Europese context in het bijzonder op het oog. De encyclopedie wil dus een overzicht bieden dat zich laat raadplegen op zeg elke middelbare school en in elke bibliotheek in Europa. Vanwege dat doel gaan er acht inleidende hoofdstukken vooraf aan de alfabetisch opgebouwde lemmata van het

encyclopedisch deel. Het eerste hoofdstuk handelt over de bijdrage van het Europese jodendom aan de moderne cultuur en daarbij speelt de assimilatie aan die moderne cultuur een grote rol. Dat proces werd door Hitler verstoord en Sebastiaan Haffner zou daarover opmerken dat Hitler op het moment dat in Duitsland de joden hun joodse identiteit zo goed als verloren hadden, hij ze weer opnieuw terug wees naar die identiteit. En aan Hitler heeft volgens eenzelfde redenering de staat Israël ook zijn ontstaan te danken. Het tweede hoofdstuk dat gaat over de joden van Europa tussen de twee wereldoorlogen, geeft een kwantificerend overzicht van de onderscheiden aanwezigheid van joden in de verschillende Europese landen in die periode en de vluchtelingenstromen die toen ontstonden met de pogroms in verschillende landen. Het derde hoofdstuk biedt een concies beeld van de wortels van de nazi-ideologie waarbij sober en nuchter onder meer de logica van het antisemitisch wereldbeeld van Hitler wordt uitgelegd. Daarna gaat het vierde hoofdstuk in op aard en opkomst van het nazi-regime, waarna het vijfde hoofdstuk de uitroeiing van de Europese joden behandelt om vervolgens in het zesde hoofdstuk aan de orde te stellen hoe het was een jood te zijn. Aangehaald wordt hoe de historicus Marion Kaplan de afzondering van de joden uit de samenleving als het voorportaal van de holocaust trefzeker typeerde als 'de sociale dood' die bestond uit het afwijzen van joden uit diverse organisaties, beroepshave, sociaal en cultureel. Het zevende hoofdstuk behandelt de wijze waarop de geallieerden hebben gereageerd op de holocaust en het achtste hoofdstuk stelt de nasleep van de holocaust aan de orde. Joden werden toen met regelmaat achtergesteld bij collaborateurs en dat wordt geïllustreerd met het feit dat Otto Frank bij de redactie van *Het Dagboek* van zijn dochter haar commentaar op de Nederlandse collaborateurs temperde en de nadruk legde op het universele karakter van haar boodschap en niet op het specifiek joodse ervan.

De lemmata

Uiteraard was ik bijzonder nieuwsgierig om te zien welke Nederlandse personen en onderwerpen zijn opgenomen in deze encyclopedie, die zich zoals gezegd niet tot ons kleine landje kon beperken. Welke verzetsfiguren haalden bijvoorbeeld de kolommen van deze encyclopedie? Dat is de boer Johannes Bogaard die 300 joden redde en die de eretitel heeft gekregen 'Rechtvaardige onder de Volkeren.' Datzelfde predikaat kregen Arnold Douwes die honderden joden redde, dominee Leendert Overduin die in Enschede zeker 461 joden redde, de vroedvrouw Hanna van der Voort die samen met de student klassieke talen Niko Dohmen 123 joodse kinderen in Meerlo en omstreken een onderduikplaats bezorgde en de partizanenleider Joop Westerweel die vele joden de grenzen oversmokkelde. Daarnaast komen de voorzitters (met de slappe knieën) van de Joodse Raad aan bod en de principiële joodse voorzitter van de Hoge Raad, Lodewijk Ernst Visser. En uiteraard wordt royaal aandacht geschonken aan het *Dagboek van Anne Frank*. Verder wordt een overzicht geboden van de lotgevallen van de Nederlandse joden in die tijd onder het lemma Nederland en komen de Nederlandse plaatsen Vught en Westerbork aan de orde. Amsterdam krijgt geen aparte aandacht, maar Den Haag als regeringsstad wel, terwijl België met lemmata voor Antwerpen, Brussel en Mechelen ruimer bedeed wordt.

De encyclopedie legt het accent vooral op organisaties en personen die uitvoering gaven aan de holocaust of die daartegen in het geweer kwamen, op de kampen en gebeurtenissen waarover nog steeds door heel Europa heen gesproken wordt, als ook op culturele thema's als de holocaust en de muziek, de literatuur of de film. Kortom, het is zo goed als uitgesloten dat leerlingen die iets met dit onderwerp hebben, er niet de nodige leerrijke informatie uit op kunnen diepen en, zoals dat bij een encyclopedie het sneeuwbaaleffect gaan ervaren van een alsmaar uitdijende nieuwsgierigheid. Een boek als vaste assistent in onderwijs en bibliotheek dus.